

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

магістра

з теми: **ФОРМУВАННЯ ВІДТВОРЮЮЧОЇ УЯВИ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ**

Виконала:

магістрантка 2 курсу, групи KorL1-M20
спеціальності 016 Спеціальна освіта

Маковійчук Юліана Юріївна

Керівник:

Белова О.Б., кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:

Михальська С.А., доктор психологічних
наук, доцент кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

м. Кам'янець-Подільський – 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ УЯВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	6
1.1. Теоретичні положення про уяву та її сутність.....	6
1.2. Закономірності розвитку уяви у дітей дошкільного віку з типовим мовленнєвим розвитком.....	11
1.3. Особливості розвитку уяви у дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.....	14
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 1.....	18
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ УЯВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	19
2.1. Обґрунтування методик дослідження процесу уяви.....	19
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	24
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 2.....	29
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ВІДТВОРЮЮЧОЇ УЯВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	30
3.1. Обґрунтування та розробка навчально-корекційної методики для формування відтворюючої уяви у дошкільників з порушеннями мовлення.....	30
3.2. Аналіз результатів формувального етапу дослідження.....	34
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 3.....	42
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	52

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогоднішній день перед освітніми установами постає важливе завдання розвитку творчої особистості та її потенціалу. Це зумовлено тим, що творчість є невід'ємним компонентом будь-якої форми діяльності людини, її поведінки в цілому. Повною мірою це стосується навчання й виховання дітей з порушеннями мовлення (Н. Гаврилова, О. Белова, С. Конопляста, Т. Сак, Н. Пахомова, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.). Недорозвинення процесу уяви у дошкільному віці призводить до труднощів засвоєння знань у молодших класах.

Уява як психічний процес вивчалась в межах психолого-педагогічних (С. Рубінштейн, Г. Сельє, Н. Сидоренко, Ю. Трофімов, Т. Яценко та ін.) та фізіологічних (О. Лурія, І. Павлов, Е. Хомська та ін.) дослідженнях. Детально вивчалась уява, як педагогічний компонент у дітей з типовим психофізичним розвитком (О. Андрущук, М. Варій, С. Доценко, Г. Люблінська, Р. Павелків, І. Тітов та ін.) та у дітей з логопатологією в межах вивчення психічних процесів та мовлення зокрема (Н. Базима, Л. Бегас, О. Белова, Н. Гаврилова, Т. Дудчак, С. Дмитрієва, В. Литвиненко, С. Конопляста, О. Мілевська, І. Мартиненко, О. Мороз, І. Пісоцька, В. Сак, Є. Соботович, Н. Пахомова, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.).

Необхідно зазначити, що детального, ґрунтовного вивчення відтворюючої уяви у дітей з порушеннями мовлення нами не знайдено, що й обумовило актуальність здійснення дослідження на тему "**Формування відтворюючої уяви у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення**".

Мета дослідження – обґрунтувати та адаптувати методикау навчально-корекційної роботи, спрямовану на формування відтворюючої уяви у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Провести аналіз науково-практичних напрацювань із зазначеної проблеми, та визначити особливості розвитку уяви у дітей дошкільного з типовим психофізичним розвитком та порушеннями мовлення.

2. Обґрунтувати та адаптувати методику для діагностики відтворюючої уяви та експериментально дослідити особливості її розвитку у дітей дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком та порушеннями мовлення (фонетичним недорозвиненням мовлення (надалі – ФНМ), фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення (надалі – ФФНМ), загальним недорозвиненням мовлення III рівня (надалі з ЗНМ III рівня).

3. Підготувати навчально-корекційну методику для формування відтворюючої уяви у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення та перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – процес формування уяви у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – особливості формування відтворюючої уяви у дітей дошкільного віку з ФНМ, ФФНМ, ЗНМ III рівня.

Методи дослідження: – *теоретичні:* вивчення та порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел з проблеми дослідження для визначення теоретичних засад і основних підходів щодо визначення сутності уяви, її діагностики та корекції;

– *емпіричні:* дослідження особливостей відтворюючої уяви у дітей дошкільного віку (модернізована методика "Відтвори історію"); констатувальний та формувальний експеримент;

– *методи математичної статистики:* кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту емпіричних даних; t - критерій Стюдента; χ^2 критерій Пірсона.

Теоретичне значення. Розкриті основні особливості поняття "уяви", охарактеризовано особливості уяви у дітей дошкільного віку з ФНМ, ФФНМ,

ЗНМ, здійснено порівняльний аналіз результатів відтворюючої уяви у дошкільників з типовим розвитком та з мовленнєвими порушеннями.

Практичне значення результатів дослідження. Розроблена навчально-корекційна методика для формування відтворюючої уяви може бути використана у роботі логопедів, вихователів логопедичних груп та груп з інклюзивною формою навчання. Наукові дослідження здійснені **на базі** закладів дошкільної освіти № 16 "Айболить" та № 23, "Лелека" м. Кам'янець-Подільського.

Матеріали дослідження були висвітлені у наукових публікаціях: "Особливості розвитку уяви у дітей дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком та з порушеннями мовлення", "Особливості розвитку уяви у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення", "Розвиток відтворюючої уяви у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення", "Формування відтворюючої уяви у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення", "Поетапність формування відтворюючої уяви у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення", "Поэтапность формирования воспроизводящего воображения у детей дошкольного возраста с нарушениями речи".

Структура наукової роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел (62 найменування), додатків (9 сторінок). У роботі вміщено: 4 таблиці та 4 рисунка. Загальний обсяг наукової роботи – 61 сторінка, з них 52 сторінки основного тексту.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Підтверджено, що уява – це складний психічний процес, який тісно взаємопов'язаний з пізнавальною та емоційно-вольовою сферами. Науковці розрізняють різні види, типи та форми уяви, і зазначають, що їх реалізація залежить від попереднього досвіду особистості.

Наукові дослідження дозволяють відзначити, що у дітей дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком уява розвивається у процесі ігрової та навчальної діяльності. У цей період формується конкретність, наочність, яскравість та емоційність образів. Дитина оволодіває різними прийомами створення уявних образів. У дітей з ПМР спостерігається бідність та неточність уявних образів, відсутність мотивації до творчої діяльності, труднощі у створенні нових образів, уповільнений розвиток та менша продуктивність уяви порівняно з дітьми з типовим мовленнєвим розвитком.

2. Обґрунтовано та адаптовано методику для діагностики відтворюючої уяви у дітей дошкільного віку, яка дозволяла вивчити вміння дітей відтворювати на аркуші паперу образи за словесним описом.

3. Визначено, що низький рівень (від 0 до 3 балів) мали дошкільники із ЗНМ III рівня (80 %), також діти із ФФНМ (100%). У дітей із типовим психофізичним розвитком та дітей із ФНМ низький рівень не прослідковувався. Середній рівень відтворюючої уяви (від 4 до 7 балів) був притаманний для 13,3% дітей із типовим розвитком, 71,5 % дітей з ФНМ та 20 % дошкільникам із ЗНМ III рівня. У дітей із ФФНМ середній рівень не прослідковувався. Високий рівень (від 8 до 10 балів) був характерним для дітей з типовим психофізичним розвитком (86,6 %), а також дошкільникам із ФНМ (28,5 %). У дітей із ФФНМ та ЗНМ (III рівня) високого рівня виявлено не було. Здійснено, за методом

математичної статистики t – критерія Стюдента, порівняльний аналіз середніх показників, якій підтвердив, що недорозвинення мовленнєвого компоненту впливає на процеси відтворюючої уяви.

4. Розкрито етапи та обґрунтовано зміст навчально-корекційної роботи, визначено методи та прийоми, які необхідно використовувати у роботі з дітьми з ФНМ, ФФНМ та ЗНМ III рівня для формування у них відтворюючої уяви.

Контрольний етап дослідження дозволив виявити помітні позитивні зміни щодо розвитку рівня відтворюючої уяви у дітей експериментальної групи після проведення з ними навчально-корекційної роботи. Низький рівень спостерігався у деяких дітей з ПМР (середні показники – 24,4%); збільшився середній (середні показники – 30,6%) та високий (середні показники – 41,6%) рівні. Так, виявлено, що низький рівень розвитку відтворюючої уяви був притаманним лише 40% дітей із ЗНМ III рівня (показники констатуючого експерименту (ЕГкон.) до формувального навчання складала – 80%) та 33,3% дітей із ФФНМ (ЕГкон. – 100%). Середній рівень відтворюючої уяви був характерний для дошкільників із ФНМ – 28,5 % (ЕГкон. – 71,5 %), із ФФНМ – 33,3% (ЕГкон. – 0 %), та для дітей із ЗНМ III рівня – 40% (ЕГкон. – 20%). Високі показники розвитку відтворюючої уяви були у дітей із ФНМ – 71,5% (ЕГкон. – 28,5%), ФФНМ – 33,3% (ЕГкон. – 0 %), ЗНМ III рівня – 20% (ЕГкон. – 0%).

Визначено, що на низькому рівні залишався розвиток відтворюючої уяви дітей, які через хворобу не відвідували заклади дошкільної освіти та відповідно навчально-корекційні заняття, тому про їх можливості або недорозвиток ми не можемо стверджувати. На нашу думку, роботу з формування та розвитку відтворюючої уяви у дітей з порушеннями мовлення потрібно здійснювати не тільки вихователями, логопедами та психологами, але й самими батьками. Це дозволило би дитині не відставати у розвитку від своїх однолітків.

5. Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми. Перспективою для подальшого вивчення є детальніше розкриття взаємозв'язку уяви та емоцій, формування у дітей уявлення про співчуття, співпереживання, поняття доброго та поганого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базима Н. В. Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2014. 22 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ, 2003. 344 с.
3. Белова О. Б. Характеристика особливостей розвитку психічних процесів у дітей з нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком. Збірник наукових праць Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Луганськ. 2010. Вип.10 (197). с.92–101
4. Боровик О. В. Развитие воображения. Методические рекомендации. Москва, 2000. 112 с.
5. Варій М. Й. Загальна психологія: навч. посіб. 2-ге вид. Київ, 2007. 968 с.
6. Винославська О. В., Бреусенко-Кузнецов О. А., Зливков В. Л. та ін. Психологія: Київ, 2005. 352 с.
7. Войтко В. І. Короткий психологічний словник. Київ, 1982. 216 с., с.176
8. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психол. очерк: кн. для учителя. 3-е изд. Москва, 1991. 93 с.
9. Гаврилова Н. С. Класифікації порушень мовлення / Н. С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. - 2012. - Вип. 20(1). - С. 293-315. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_20%281%29__37
10. Гаврилова Н. С. Психологічна характеристика дітей з загальним недорозвитком мовлення з порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу. Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. соціально-педагогічна, 2008. Вип. X. С. 45-47
11. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський, 2011. 200 с.

12. Дмитрієва С. М., Гаврилова Н. В. Методи дослідження творчих здібностей школярів: Посібник-практикум. Житомир, 2002. 40с.
13. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ, 2007. 392 с.
14. Дьяченко О. М. Об основных направлениях развития воображения у детей. *Вопросы психологии*. 1988. № 6, С. 52–59
15. Дьяченко О. М. Развитие воображения дошкольника. Международный Образовательный и Психологический Колледж. Москва, 1996. 197 с.
16. Зинченко В. П., Мещеряков Б. Г. Психологический словарь. Москва, 2001. 440 с.
17. Калягин В. А. Овчинникова Т. С. Логопсихология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. Москва, 2006. 320 с.
18. Ковальська О. В. Теоретичний аналіз особливостей розвитку творчої уяви у дітей з порушеннями мовлення / Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології. Кам'янець-Подільський. Вип. 10, 2017. С. 54-57
19. Конопляста С. Ю. Психологи-педагогічні основи комплексної корекції мовленнєвого розвитку дітей із ринолалією: дис. докт. пед. наук: 13.00.03. / Конопляста С. Ю. – Київ, 2010. 468 с.
20. Конопляста С. Ю. Ринолалія від А до Я : монографія. Київ, 2015. 312 с.
21. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посібник. Київ : Знання, 2010. 293 с.
22. Костюк Г. С. Вікова психологія. Київ: Радянська школа, 1976. 270 с.
23. Крамченкова В. О. Психодіагностика розвитку дошкільників: старший дошкільний вік. Київ, 2013. 193 с.
24. Литвиненко В. А. Формування творчої уяви у дошкільників із фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення. Актуальні питання корекційної освіти. 2011. Вип. 2. С.127–136.
25. Люблінська Г. О. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ, 1974. 210с.

26. М'ясоїд П. А. Загальна психологія. Київ, 2006. 487 с.
27. Максименко С. Д. Загальна психологія. Вінниця, 2014, 704 с.
28. Мартиненко І. В. Особливості формування уяви у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення / І. В. Мартиненко, О. А. Корнієвська // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 21(1). С.28
29. Марченко І. С. Особливості логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Логопедія. 2013. № 3. С. 52–56
30. Методи діагностики психічного розвитку дітей / І. М. Гоян, А. А. Палій // За ред. А.А. Палія. – Івано-Франківськ : Сим фонія форте, 2014. – 652 с.
31. Мілевська О. П. Корекційні можливості образотворчої роботи з другокласниками із загальним недорозвитком мовлення. Актуальні питання корекційної освіти. 2011. Вип. 2. С. 165-174.
32. Мороз О. А. Проблеми розвитку уяви у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський. вип. 7, Т.1., 2016. 452 с.
33. Мороз О. А. Сучасні підходи до діагностики уяви у дітей з тяжкими порушеннями мовлення старшого дошкільного віку. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, Вип. 27. 2014. с. 135–140
34. Немов Р. С. Психодіагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. Москва, 2001. 640 с.
35. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. — 4-е изд. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. — Кн. 3: Психодіагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. — с. 66

36. Новлянская З. Н. Почему дети фантазируют. Москва, 1978. 48 с.
37. Омельченко М. С. До проблеми корекції уяви розумово відсталих дошкільників на заняттях образотворчої діяльності. Збірник наукових праць Кам'ян.-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. Вип. 23(1). 2013. С. 287–294
38. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ, 2008. 288 с.
39. Палій А. А. Методи діагностики психічного розвитку дітей : навчальний посібник. Івано-Франківськ, 2013. 430 с.
40. Панько Е.А. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция. Я.Л. Коломинский, Е.А. Панько, С.А. Игумнов. Санкт-Петербург, 2004. 480 с.
41. Пахомова Н. Г. Спеціальна педагогіка з історією Навчальний посібник для студентів спеціальності 6.010100 – «Корекційна освіта»; Полт. нац. ун-т ім.В.Г. Короленка. Полтава, 2010. – 280 с.
42. Петровский А. В. Введение в психологию. Под ред. А. В. Петровского. Москва: Академия, 1996. 496 с.
43. Поліщук С. В. Мовні порушення. Причини їх виникнення: вісн. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Корекц. педагогіка і психологія. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 3. С.148–154
44. Психодіагностика. упоряд: Л. Терлецька, О. Главник. Київ, 2002. 112с.
45. Романець В. А. Психологія творчості: Навч. посібник. 2-ге вид., доп. Київ, 2001. 288 с.
46. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2 т. Москва, Т. 1.1989. 488 с.
47. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови у дітей. Київ : Освіта, 1992. 176 с.

48. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 2-ге вид. Київ, 2009. 360с.
49. Сак Т. В. Диференційований підхід до навчання учнів з особливими освітніми потребами. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 26. С. 215–219.
50. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія. навч. посібник Київ, 2012. 376 с.
51. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка у системі педагогічних наук. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. 2006. Вип. 8. Т. 1. С. 154–160
52. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: навч посіб. 4-те вид. Київ, 2014. 112 с.
53. Скрипченко О. В. Загальна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук, Т. Зелінська, Т. Лисянська, Н. Співак, Н. Зубалій, І. Булах, О. Артемчук, Л. Зінченко. - К. : А.П.Н., 1999. - 461 с. - укр.
54. Тарасун В. В. Логодидактика: навч. посібник. Київ, 2004. 348 с.
55. Тищенко В. В. Формування слухового контролю в мовленнєвій діяльності старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова: Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. № 29. С. 112–118
56. Ткач О.М. Формування номінативного словника у дітей дошкільного віку з розладами спектру аутизму. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали VI Всеукр. заочної наук.-практ. конф. Суми. Сум ДПУ ім. А.С. Макаренка, 2017. С. 57–64
57. Трофімов Ю. Л., Рибалка В. В., Гончарук П. А. Психологія: підручник 5 - те вид., стереотип. Київ, 2005. 560с.

58. Трошин О. В., Жулина Е. В. Логопсихология: учеб. Пособие. Москва, 2005. 256 с.
59. Урунтаева Г.А. Дошкільна психологія: Учеб. посібник для уч-ся СПУЗ. Москва, 1996. 336 с.
60. Федоренко С. В. Казкотерапія як засіб розвитку зв'язного мовлення дошкільників зі зниженим зором. Актуальні проблеми корекційної педагогіки та психології : зб. наукових праць. 2015. № 3. С. 240–245
61. Шеремет М. К., Пахомова Н. Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі: Навчально-методичний посібник. Київ, 2009. 137с.
62. Фігерето Е. Л. Психолого-педагогічна характеристика дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення: автореф. дис. канд. пед. наук: Київ, 1989. 17 с.
63. Явоненко М. Розвиток уяви та літературних здібностей молодших школярів. Початкова школа. Київ. 2003. №3. С.16–17